

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 6 Sayı: 28 Volume: 6 Issue: 28

Güz 2013 Fall 2013

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

“YIKILUPDUR BU CİHÂN” VE ALTI NAZİRE
“YIKILUPDUR BU CİHÂN” AND SIX NAZİRE

Hüseyin GÖNEL*

Öz

Tarihçiler Osmanlı Devleti'nin 18.yüzyılını anlatırken Sultan III.Mustafa'nın (1757 – 1774) “Yıkılıpdur bu cihân sanma ki bizde düzele” mısraı ile başlayan kıt'asını nakletmeden geçemezler. Gerçekten de bu şiir dönemin askerî, siyasi, iktisadî bozukluklarının ve bir türlü dikiş tutmayan islah çalışmalarının sebebini en veciz şekilde anlatır. Bugüne kadar bahsi geçen şiire sadece Sadrazam Koca Ragıp Paşa'nın bir nazire yazdığı biliniyordu. Fakat bu nazirenin metni mevcut değildi. Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümünde R-6843 numarada kayıtlı mecmuada Sultan III.Mustafa'nın kıt'asıyla birlikte altı nazire daha tespit ettik. Bu nazireler sırasıyla Sadrazam Koca Ragıp Paşa (1698 - 1762), İsameddin Efendi (ö. 1788), Mehmed Hâkî Efendi (ö. 1758), Süleyman Dâniş Efendi (ö. 1774 - 75), ve Hıfzızâde Mehmed Efendi'ye (ö. 1775) aittir. Mecmua 1760 tarihinde Abdullah Kantemiri tarafından Saraybosna'da tertip edilmiştir. Dolayısıyla Sultan III.Mustafa dahil bahsi geçen şiirlerin 1757 - 1758 arasında yazıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu yazıda Osmanlı Devleti'nin 18.yüzyılda yaşadığı buhran özetlenmiş, ardından nazireler yorumlanarak verilmiştir. Tarihî olayların ve devrin psikolojisinin anlaşılmasında edebî metinlerin önemine temas edilmiştir. Birer belge niteliğindeki altı kıt'a bu makale vasıtasıyla ilim âleminin istifadesine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: III. Mustafa, Cihangir, Nazire, 18. Yüzyıl, Koca Ragıp Paşa, İsameddin, Hâkî, Dâniş, Hıfzızâde.

Abstract

"Yıkılıpdur bu cihân sanma ki bizde düzele" (this world has already started to fall apart, do not assume that we can bring it together). Above mentioned lines by Sultan Mustafa III have been commonly used by historians to describe the 18th century Ottoman Empire. As a matter of fact, this poem, very effectively and sarcastically, reveals the political, military and economic corruption, and the anti-corruption movements of its time. Until recently, it was to our common knowledge that Sadrazam Koca Ragıp Pasha produced a nazire as a reply to this poem. The written version of Sadrazam's nazire, however, was not available. Recently, we have discovered that there are six more nazire's available, along with the verse by Sultan Mustafa III, in Turkish Literature Section in Sarajevo Gazi Husrev Bey Library (registration no: R 6843). These nazire's belong to Sadrazam Koca Ragıp Pasha (1698 - 1762), İsameddin Efendi (ö. 1788), Mehmed Hâkî Efendi (ö. 1758), Süleyman Dâniş Efendi (ö. 1774 - 75), Hıfzızâde Mehmed Efendi. (1775). The magazine was arranged by Abdullah Kantemiri in 1760, in Sarajevo. Thus, it is evident that all the poems mentioned, including Sultan Mustafa's, were written between 1757-1758. This paper, briefly mentions the time of depression in Ottoman Empire, presents the interpretation of the nazire's, and emphasizes the significance of literary work in appreciation of the historical events and the key aspects influential on society at the time.

Keywords: Mustafa III, Cihangir, Nazire, 18th Century, KocaRagıp Pasha, İsameddin, Hâkî, Dâniş, Hıfzızâde.

* Yrd.Doç.Dr., Nevşehir Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, huseyingonel@nevsehir.edu.tr

Giriş

Türklerin Anadolu'ya gelişlerinden iki asır sonra filizlenen Osmanlı çınarı 15.yüzyılda tarihin akışını değiştiren bir devlete, 16.asırda muhteşem bir imparatorluğa dönüşmüştü. Şer'i ve örfî hukuk merkezinde adaleti önceleyen ve adaletle hükmeden Devlet-i Âlî, tesis ettiği düzende müslümandan gayri müslime herkese yer vermişti. Özellikle gaza ruhuyla kanatlanan orduları gittikleri her yere adaleti götürmüş ve bu yüzden yerli halklar tarafından sevilmişti. Neferleri ise ölürsem şehit kalırsam gazi düşüncesiyle yaşıyordu. Ne var ki yerli yabancı herkesin gıpta ile baktığı bu devlet bir süre sonra büyüğü atmosferinden çıkartılacak ve yenilmeyen ordusu artık yenilgiyle tanışacaktı. Tarih boyunca insan merkezli bütün yapılarda kendini gösteren bozulmadan Osmanlı da nasibini alacak ve ordusundan siyasetine, idaresinden maliyesine, yöneticisinden neferine iliklerine kadar hissedecekti. Henüz muhteşem 16.yüzyılın üzerinden kısa bir süre geçmişken iktidar ihtirasları taht kavgaları perdesi altından padişaha bile el uzatacak, birbiri ardına sultanlar indirilecek, sadrazamları saymak bile güçleşecekti. Kazan gibi kayanayan payitaht, dış gailelerle uğraşmak bir tarafa kendi içinde bile otoriteyi sağlamakta güçlük çekecekti. Özellikle Celâlî isyanlarıyla Devlet-i Âlî büyüğü bozulacak, Karlofça Anlaşmasıyla Osmanlı tarihinin ilk ve en büyük toprak kaybı 17.yüzyılı bir buhran dönemine çevirecekti. 18.asır ise bir önceki asrın müzmin hastalıklarına yeni ilaveler yapmakta çok aceleci davranacaktı. Yine tahttan indirilen, katledilen mazlum padişahlar, sürekli değişen sadrazamlar, bitip tükenmek bilmeyen ve çoğu yenilgiyle sonuçlanan savaşlar ve nihayet isyanlar isyanlar... Devlet mekanizmasının ıslahı için yapılan çalışmalar ise ya çok cılız veya akim kalacaktı. Böyle bir tabloda yaşamak zor olsa gerek. Daha zoru ise bu devirde padişah olmaktır herhalde.

Her ne kadar tarihî olayları izleyerek döneme ait hükümler verilebilse de devrin zihniyet dünyasını görebilmek ve okuyabilmek için edebî eserlere ihtiyaç vardır.Çünkü edebî eserler vasıtasıyla onları oluşturan kişilerin psikolojilerine ulaşılabilir. İşte devrin çıkmazlarını bir kıt'a ile dile getiren Cihangir mahlaslı Sultan III.Mustafa ve onun bu şiirine dönem şairleri tarafından yazılan altı nazire bu bağlamda değerlendirilebilecek hüviyettir. Dolayısıyla bu yazı tarihî vakaları kısaca hatırlattıktan sonra nazire geleneğinin en çarpıcı örneklerinden birini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Osmanlı Devleti'nin 18.Yüzyılı

Gündönümü Yüzyılı veya Kültürel Soğuma Devri diye isimlendirilen Osmanlı'nın 18.yüzyılı dönemin aydını tarafından "*aslından intizamı bozulmuş ve mukaddemâ çivisi çıkmış bir dünya*" olarak nitelendirilmektedir.¹ Haddizatında Türk dünyası 18.yüzyılda Hindistan'dan Orta Asya'ya oradan Anadolu ve Balkanlara kadar zor zamanlar yaşamıştır. Önceki asırda başlayan istikrarsızlıklar bu yüzyılda had safhaya ulaşmış özellikle Karlofça Anlaşması ile kaybedilen itibarhemen herkesin psikolojisini olumsuz ve derinden etkilemiştir.²

18.yüzyıl siyasî, askerî ve toplumsal düzensizliklerin devam ettiği bir dönemdir. Saltanat müessesinin dahi tartışılır hale geldiği bu dönemde bazı düzenlemeler kısa süreli de olsa devletin nefes almasını sağlamışsa da kalıcı olamamıştır. Bu yüzyılda Rusya'nın yayılcı politikası Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışacak seviyeye ulaşmıştır.³

Bir tarafta uzun süren ve bir türlü bitmeyen savaşlar, Kırım gibi kaybedilmesiyle bünyeyi temelden sarsan toprak kayıpları olurken; diğer tarafta merkezdeki iktidar oyunları neticesinde Osmanlı kuvvetlerinin Silivri'de karşılıklı siperlere girerek vuruşmaya hazır pozisyon alması tam bir mahşer havasını andırmaktadır. Birinci Edirne Vak'ası olarak tarihe geçen olaylar neticesinde II.Mustafa tahttan indirilmiş ve yerine III.Ahmed getirilmiştir. Lâle Devri gibi kısa süreli barış ve huzun hakim olduğu yılların yerini bitmek bilmeyen savaşlar ve karışıklıklar alır. III.Ahmed'in tahttan indirilmesiyle yerine yeğeni Şehzade Mahmud getirilir.

¹Nevzat Kösoğlu, Büyük Türk Klasikleri (Tarih), C.6, s.121, Ötüken-Söğüt Yayınları, İstanbul 1987.

²A.Atilla Şentürk ve Ahmet Kartal, Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Dergah Yayınları, s.408, 481, İstanbul 2007.

³Hüseyin Gönel, Rusçuklu Zarîfî Divanı, Grafiker Yayınları, s.7-8, Ankara 2013.

1754'te vefat eden I.Mahmud'un yerine kısa süre tahtta kalan III.Osman hükümdar olur. Onun vefatından sonra 1757'de III.Mustafa dönemi başlar. Sadrazam Koca Ragıp Paşa ile birlikte ciddi düzelmelerin olduğu dönem de kısa sürer. Pazarcık'taki Rus katliamı ile inme inen Sultan III.Mustafa 1774'te vefat eder. Yerine geçen I.Abdülhamid de saltanatının son günlerine kadar savaşlarla uğraşır. 1789'da Rusların Özi'de giriştiği katliam haberini alan sultana da inme iner. Yerine III.Selim padişah olur. Sultan III.Selim bazı islahatları yapma fırsatı bulur. 1798'de Fransızların Mısır'ı işgaliyle cepheler genişler ve böylece sürüp gider. İkinci Edirne Vak'ası ile III. Selim asiler tarafından katledilir.⁴

Devrin psikolojisini vermesi bakımından Sadrazam Koca Mehmed Ragıp Paşa'nın Osmanlı için "*pençeleri sökülmiş arslan*"⁵ benzetmesi dikkat çekicidir. İçine düşülen durum ise "*ahırzaman*" olarak görülmektedir.⁶Aslında bu dönemde saltanat ateşten gömlek giymek anlamına gelmektedir. Çoğu kez sultanlar padişahlıktan çekilmeyi tercih etmek zorunda kalmışlardır. İçteki karışıklar neticesinde dökülen kanlar bir tarafa cepheden gelen haberler de hiç iç açıcı değildir.⁷ Özellikle Kırım'ın kaybedilmesi Osmanlıyı, aydınından halkına, derinden sarsmıştır.

18.yüzyıl Nevzat Kösoğlu'na göre Osmanlı için şüphe ve zihnî çözümlenin başladığı dönemdir. Heyecan azalmış, gerilim düşmüş; Osmanlı artık iş yapabilme, hayat ve üslup kurma gücünü yitirmiş; kültür, yaratıcılığını kaybetmiştir. "*Kültürel soğuma*" beraberinde sosyal hayatta iman-amel dengesini olumsuz etkilemiş, neticesinde ortaya çıkan ruhî çöküş ordunun gaza ruhunu kaybetmesi ve daha birçok alanda kendini göstermiştir. Osmanlı siyasi, iktisadi gücünü ve kültür üstünlüğünü kaybetmiştir.⁸"*Bu asrın içinde bir eylem ilkesi olmaktan gittikçe uzaklaşan kültürün değerlerinin, asrın sonlarına doğru zihnî plandan da çekilmeye başladığını görmekteyiz. Bu yöndeki gelişme, kişinin rûhen ve fikren kendi kültüründen kopması, kendi cemiyetine yabancılaşması olarak tezahür eder.*"⁹Budönemde Osmanlıyı kuruluş ve yükselme devirlerindeki dinamiklerden uzak görüyoruz. Temelde kamil insan üzerine bina edilmiş bu manevî yapı insan kalitesinin bozulmasıyla aslı hüviyetini kaybetmeye başlamıştır.

"*Yürekerin soğuması*" ya da "*kültürel soğuma*" elbette ki bazı tetikleyicilerle gün yüzüne çıkmıştır. Kösoğlu'na göre bunun genel adı "*zulüm*"dür ve zulmün otorite eliyle gelmesi problemin kaynağıdır. Görülen en yaygın zulüm, rüşvet ve ulemanın şer'i hassasiyetinin azalmasıdır. Ulema "*insan unsurundaki çözümlenin görünen ana kaynaklarından biri*" olarak karşımıza çıkmaktadır. Mahkemelerin ve kadıların adaletsiz tutumları, sefer zamanı ihdas edilen yeni vergiler, halktan oluşturulan disiplinsiz ve eğitimsiz askerler de diğer zulüm araçlarıdır. 18.asırdaki olumsuzlukların bir diğer sebebi de payitaht dışında oluşan güç merkezleridir. Derebeylik düzenine benzeyen bu yapılar kanun tanımazlıklarıyla savaş zamanı devleti zor durumda bırakmakta, barış zamanlarında ilave masraflarla üzerlerine ordu sevk edilip bastırılmaktadır. Her halükarda halk zarar görmekte, devlet otoritesi

⁴Kösoğlu, s. 121-150.

⁵Bk. Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, C.1, s.77; İ.HakkıUzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.IV/2, s.336.

⁶Kösoğlu, s. 121.

⁷III.Selim'in 1789 bozgununu haber aldığıında söylediklerini içinde bulunduğu ruhî durumu göstermesi bakımından buraya alıyoruz:

"Bu, sefer ahvali nasıl olacaktır? Bu kadar memâliki ocaklar neferâti din gayreti çekerek fethetdikleri ma'lum iken şimdi ocaklarda bu halet olmayup firar ediyorlar; mîrî nâmıyla zam olunan yol, erkân bilmez bir alay yağmacı makûlesi olup düşman karşısında etmedik fenalık komayorlar; böyle sefer mi olur. Düşmandan intikam almağa böyle mi çalışılır? Sâbıka bu kadar fütühâta mazhar olanlar nev'-i beşerden değiller miydi?.. İbtidâ-i cülûsumda sefer gideyim dedim, münasip görmediler, işte böyle oldu... Benim matlûbum ve Cenâb-ı Hak'dan niyâzım a'dâdan intikâm alınmadıkça kılıç kınına girmemektir... Hakk'a niyâz edüp gece ve gündüz ağlayup Yâ Rab beni rûsvây-ı cihân edüp kâfire mağlûb ve perişân etmeden ve zamanımda ümmet-i Muhammed'in böyle perişânlığın görmeden İlâhî! Sen beni bir iki gün mukaddem helâk eyle..." (Kösoğlu, s.142).

⁸Kösoğlu, s.157.

⁹a.g.e, s.158.

sarsılmaktadır.¹⁰Ayrıca bu yüzyılda yüksek vergiler ve otorite boşluğundan doğan ayanlık kurumu merkezî otoriteyi zaafa uğratan bir diğer etken olarak sayılmaktadır.¹¹

Sarsılan devlet otoritesiyle birlikte memurluklar satılırken, iltimas ve rüşvet istenir hale gelmiştir. Enflasyon, salgın hastalıklar, kıtlık, işsizlik artmış; eşkıyalık ve devlet emrini hiçe sayma her yana yayılmıştır. Özellikle imparatorluğun uzak eyaletlerinde oluşan mahallî askerî birlikler bağımsız hareket etmeye başlamış ve kendi çıkarlarını kaybetme korkusuyla yapılan ıslahlara da karşı çıkmışlardır.¹²

18.yüzyıl içte ve dışta yaşanan bütün olumsuzluklardan dolayı “sorgulama dönemi” olarak isimlendirilebilir. Bu sorgulamanın neticesinde askerî, idarî ve ekonomik düzenlemelerle devlet mekanizmasının ıslahı amaçlanmıştır.¹³Osmanlılar gerileme devrinde yaşanan olayları kavramakla Batı mantığında düzenlemeler peşine düşmüşlerdir. Düzenleme fikri daha eskilere dayanmakla berabersomut uygulayıcılar 18.yüzyılda kendilerine yer bulabilmiştir.¹⁴ Özellikle ordunun ıslahı, yeni projeler uygulama isteği III.Mustafa ile belirgin hale gelmiştir. Koca Ragıp Paşa ile iyi bir ikili oluşturan III.Mustafa ne var ki bu düzenlemelerin çoğunu gerçekleştirme fırsatı bulamamıştır.

1792’de III.Selim ulema ve idarenin ileri gelenlerinden “Nizâm-ı devlete dair” ıslahat layihaları ister.¹⁵Kendisine 22 layiha sunulur. Temelde ordunun düzensizliğinin bir an önce giderilmesi hususunda hemfikir olan bu layihalarda zulüm ve maliye konuları dile getirilir. Kanun-ı kadîme geri dönüş, hukuka bağlılık fikri vurgulanır. İnsan unsurundaki bozulmayı telafi edecek hukukî düzenlemeler teklif edilir. Bu layihalardan ancak ikisinin metni günümüze ulaşmıştır. Giriş ve dokuz bölümden oluşan Tatarcıklı Abdullah Efendinin layihası¹⁶, ordunun, âlim, müderris ve kadıların tertibi; maliyeyi düzeltme yolları, başta padişah olmak üzere devlet büyüklerinin teftişlerde bulunması, hudutların güçlendirilmesi, tersanenin ihyası, tasarruf tedbirleri, vezir ve yüksek kademedeki idarecilerin durumları, halkın üzerindeki vergi zulmünün kaldırılması gibi başlıklar ve teklifler içerir.¹⁷

Islahat teklifleri doğrultusunda 72 maddelik Nizâm-ı Cedîd Programı çıkarılır. Padişah dahil genç bir ekip bu programı uygulamaya canları üzerine yemin ederler. Ne var ki Nizâm-ı Cedîd padişahla birlikte ortadan kaldırılır. III.Selim tahtı bırakacağını ifade ederken “Böyle teb’anın padişahu olmaktansa olmamak evlâdır”¹⁸ der. Şeyhülislamın, paşaların, yüksek kademedeki idarecilerin hırsları, ihtirasları ve nüfuz mücadeleleri içinde Osmanlı ruhu kaybolmuştur.

Sultan Cihangîr ve Tarihe Düşülen Not: Yıkılıpdur Bu Cihan

Sultan III.Mustafa (1757-1774) Devlet-i Âlî’nin zor zamanlarında tahta çıkmış ve on yedi yıl padişahlık yapmıştır. Bilindiği gibi Sultan III.Mustafa, Cihangîr mahlasıyla şiirler yazmıştır. Bu yüzden haddim olmayarak ona Sultan Cihangîr şeklinde hitabı yakıştırdım ve başlıkta da öyle yazdım. Sultan III.Ahmed’in oğlu olan III.Mustafa zekî, dindar, çalışkan, âdil ve tutumlu bir kişiliğe;aynı zamanda soğukkanlı ve dayanıklı bir yapıyasahiptir. III.Mustafa’nın hazinesiyi

¹⁰a.g.e, s.164-166.

¹¹Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, “Uyanış ve Toparlanma Çabaları”, Osmanlı Tarihi El Kitabı, (Editör: Tufan Gündüz), Grafiker Yayınları, s.399, Ankara 2012.

¹²Yalçınkaya, s.404.

¹³Gönel, s.9.

¹⁴İstikrarsızlıklar ve Celâlî isyanlar pençesinde geçen 17.yüzyıl, Viyana bozgunu ve ardından gelen Karlofça Anlaşması sonrasında bazı ıslahatların yapılması gerektiği kesin olarak anlaşılmıştır (Yalçınkaya, s.356).

¹⁵17.yüzyılda Koçi Bey tarafından Sultan IV.Murat ve Sultan İbrahim’e sunulan Koçi Bey Risaleleri, devlet teşkilatındaki bozukluklar ve bunların düzeltilmesi için alınacak tedbirleri, bk. Koçi Bey Risalesi; 1731’de I.Mahmud’a sunulan Müteferrika Risalesi askerî, siyasi ve ilmî yöntemlerin alınması ve içinde bulunulan olumsuz durumdan çıkma teklifleri içerir (Kösoğlu, s.158).

¹⁶Diğeri Şerif Mehmed Efendinin layihasıdır. Mehmed Efendi de temelde askerin nizamı, maliyenin düzeltilmesi ve adaletsizliklerin giderilerek hukuka uygun yaşanması çerçevesinde teklifler sunar (Kösoğlu, s.184-185).

¹⁷Kösoğlu, s.178-183.

¹⁸a.g.e, s.150.

güçlendirdiği ve malî işlerin kuruşuna kadar hesabını sorduğu nakledilir. İlme düşkündür ve âlimleri sever. Lâleli Camii yanındaki türbesinde yatmaktadır.¹⁹

Sultan Cihangîr'in şairliği daha çok meşhur kıt'ası dolayısıyla söz konusu edilir.²⁰Padişah bahsi geçen kıt'a adeta devrin fotoğrafını çeker. Bir buçuk iki asırdan beri aşınmış olan devlet mekanizmasının içine düştüğü içler acısı durumu gözler önüne serer. Söylenenlerin bir şiir olmasından öte bir padişahın kaleminden çıkması çarpıcıdır.Meydana gelen olaylar karşısında yönetenlerin hele padişahın acziyet sergileyecek bir tutuma girmesihalk açısından daha korkutucudur. Dolayısıyla Sultan III.Mustafa'nın kıt'ası bir itiraf belgesidir. Aşağıda belirtileceği gibi saltanatının ilk yılında dile getirdiği bu kıt'a aynı zamanda sultanın ruh halini yansıtan bir ayna olarak değerlendirilmelidir. "Bana kadar gelen nice padişahlar devlet adamları nizam verememiş ben mi düzeltereğim" ümitsizliğini ve yılgınlığını henüz tahta çıktığı sırada hissetmiş olmalıdır.

Sosyal hadiselerin izlerini sürmek özellikle zihniyet dünyasını, söz ve davranışlara sinen ruh halini yakalayabilmek devri doğru okumak için çok önemlidir. Tarihî vesikalar her ne kadar olayların oluş şekillerini ve sonuçlarını anlatsa da oradaki insan faktörünü hususiyle insan psikolojisini vermekten uzaktır. Bu psikolojiyi anlayabilmek kuşkusuz onu en iyi yansıtan edebî eserlere müracat etmekle mümkündür.²¹

Cemal Kurnaz tarafından literatüre kazandırılan "belge redifler"²²ifadesi tarihî olayların ardındaki psikolojiyi verme bakımından dikkat çekicidir.Rûhî'nin (ö.1605) "eksilmede" redifli şiiri Osmanlıyı Osmanlı yapan değerlerdeki aşınmayı, Nâbî'nin (1642-1712) "kalmamış" redifli şiiri bu değerlerin yitip gittiğini, Enderunlu Vâsıf'ın (ö.1824) "o da bir zaman imiş" ile Keçecizâde İzzet Molla'nın (1786-1829) "harâb" redifli şiirleri ise artık o değerlerden eser kalmadığının birer belgesi olarak okunabileceğini pek tabii işaret etmektedir.²³

Sultan III.Mustafa kıt'asında "Dünya yıkılıp gitmekte bizim elimizde de düzeleceği yok, kahpe felek devleti tamamen aşağılık kimselere verdi, şimdi dünyadan kâm alanlar hep kalles ve namertler, artık işimiz Allah'ın merhametine kaldı" diye acı acı itiraflarda bulunmaktadır. Sultana bunları söyleten kuşkusuz sabık sultanlardan tecrübe ettikleri ışığında yapmak istediği ıslahatlar için kaliteli ve güvenilecek adam bulamama sancısıdır. Erbâb-ı sa'adet tamlamasını mutluluğa layık olanlar şeklinde çevirdiğimizde idarenin ehil kimseler yerine liyakatsiz kimselerin eline geçtiği sonucu çıkarılabilir. Bu durumda devrin çıkmazlarının temel kaynağı insan unsuru olmaktadır.²⁴ İşin ehline verilmemesi de kıyamet alametlerindedir. O halde ahirzaman yaşanmaktadır. Dilimizde "işimiz Allah'a kaldı" sözü artık elden birşey gelmez anlamında kullanılır. Doğrusu Sultan III.Mustafa nizamın tekrar tesisinden ümidini kesmiş görünüyor.

Devrin Şairlerinden Cihangîr'e Nazireler

Cihangîr'in bu ıstırabına kader birliği yaptığı sadrazamı ortak olur ve padişahın kıt'asına bir nazire söyler. Sonra sırasıyla birkaç şair daha aynı yolu izler. Bugüne kadar sadece

¹⁹a.g.e, s.154-155.

²⁰Şair tezkirelerinde kendisine yer verilmediğini gördük.

²¹Bu konuda dikkat çekici bazı değerlendirmeler için bk. Sabri F. Ülgener, İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası, İstanbul, 2006; Cemal Kurnaz, "Çağın Cesur Bir Tanığı: Bağdatlı Rûhî", Türk Kültürü Araştırmaları (Prof.Dr. Zeynep Korkmaz'a Armağan), XXXII/1-2, İstanbul, 1995, s.267-286; Tunca Kortantamer, "Nâbî'nin Osmanlı İmparatorluğunu Eleştirisi", Tarih İncelemeleri Dergisi, S.II, İzmir, 1984, s.83-116; Mine Mengi, Gerileme Devrini Belgeleyen Bir Edebî Eser: Nâbî'nin Hayriyye'si, Divan Şiiri Yazıları, Ankara, s.187-197; Emine Yeniterzi, Divan Şiirinde Osmanlı Devletindeki Sosyal Ahlâki ve İktisadî Çözülmenin Akisleri, SÜ Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, Bildiriler, 2000, Konya, s. 361-377.

²²Cemal Kurnaz, "Belge Redifler", *Divan Dünyası*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2011.

²³a.g.e, s.117-127

²⁴Aslında bu asırda yaşanan tam anlamıyla güvenilecek devlet adamı bulamamaktan ibarettir. Etraf güvenilmez insanlarla doludur. Öyle ki III.Selim'in sarayda yaptığı en gizli toplantılar bile Paris gazetelerinde yer bulur (Kösoğlu, s.150).

Sadrazam Koca Ragıb Paşa'nın bu kıt'aya nazire söylediği bilinmekle beraber²⁵bizler nazire metnine vakıf değildik. Diğer dört şair tarafından söylenen toplam beş nazire ise hiç bilinmiyordu. Sultan III.Mustafa'nın kıt'asına yapılan altı nazireye bir mecmuada rastladık. Şiirler Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi R-6843 numarada kayıtlı mecmuada²⁶ tek sayfada [56b]yer almaktadır. Sayfada Sadrazam Ragıb Mehmed, İsameddîn, Dâniş Efendi, Hıfzızâde'nin birer, Hâkî'nin iki tane olmak üzere toplam altı nazire vardır. 1760 tarihli mecmua Abdullah Kantamiri tarafından Saraybosna'da yazılmıştır.

Mecmuanın tertip tarihi Sultan III.Mustafa'nın bahsi geçen kıt'ayı bu tarihten önce söylediği ve yazılan diğer bütün nazirelerin de 1760 tarihine kadar söylenmiş olduğunu göstermektedir. Hatta nazire yazarlardan biri olan Hâkî'nin 1758 yılında vefat ettiği dikkate alınırsa bu tarih iki yıl daha geriye gider ki Sultan III.Mustafa'nın bu kıt'ayı padişahlığının henüz ilk bir iki yılında yazdığı sonucu ortaya çıkar. Bu yönüyle mecmua ilk elden kaynak olma özelliğine sahiptir. Mecmuayı tertip eden Abdullah Kantamiri muhtemelen güncel olaylara ilgi duymuş, yakından takip etmiş; aynı şekilde sözkonusukıt'a ve nazireler o dönemde dikkat çekmiş ve bir araya getirilmiş olmalıdır. Sultan III.Mustafa'nın kıt'asını ve ona yazılan nazireleri bütünlüğü bozmamak ve fikrî takip yapmak amacıyla art arda veriyoruz:

Güfte-i Sultân Mustafa Hân

Yıkılıpdur bu cihân sanma ki bizde düzele
Devleti çerh-i denî virdi kamu mübtezele
Şimdi erbâb-ı sa'âdetde gezen hep hazele
İşimüz kaldı bizüm merhamet-i Lem-yezel'e

Nazîre-i Sadrazam Râgıb Mehmed Beg

Niceler almada kâmın bu cihânda tîz ele
Felegin devri mutâbık yine bezm-i ezele
Sanma ey dil ki sa'âdet bula bir dem hazele
Virdi Hallâk-ı cihân mübtezeli mübtezele

Nazîre-i 'İsâmeddîn

Devr-i 'âlem bu siyâk üzre muvâfık ezele
Bu sipihre işini uyduramaz bir hazele
Mübtezellere kalursa işimüz gelmez ele
Yine erbâb-ı sa'âdetle meger kim düzele

Nazîre -i Hâkî

Bende ol sıdk [u] muhabbetle Hakîm-i ezele
Olamaz mazhar-ı tevîk-i 'inâyet hazele
Sakınup devlete basdırma ayak mübtezele
Sözümü tut anun üstine kapuyı rezele

Diğer Nazîre -i Hâkî

Yüz sürüp ağlayagör pâdşeh-i Lem-yezel'e
Matlabın böyle tehî gezmek ile girmez ele
Basmasun dirsene eger devlete pâyın hazele
Yüz virüp eyleme ihsân u kerem mübtezele

Nazîre -i Dâniş Efendi

Dil virüp şevk ile dört kaşlı bir âfet güzele
Geh rubâ'î diyelüm gâhî bakalum gazele

²⁵İ.Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.IV/2, s.341-342; Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, C.VI, s.348; Ömer Demirbağ, Koca Ragıb Paşa ve Divan-ı Ragıb, s.10-11,50.

²⁶Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Türkçe Yazmalar R-6843.

Re'y-i tedbîr idemez levh-i kazâyı tagyâr
Rabt-ı kalb eyle hemân hükm-i Hakîm-i ezele

Nazîre -i Hıfzızâde

Herkesin ed'ayesi Hazret-i Hayy-ı ezele
Himmet-i dâver-i mümtâz ile 'âlem düzele
Hazele nâ'il olur devleti_alur tîz ele
Bu fenâ mansıbidur ki virilür mübtezele [56b]

Divan şiirinde bir şairin başka bir şaire ait bir şiiri vezin ve kafiyeyle sadık kalarak benzerini yazmasına nazire denir. Nazire geleneği divan şiirinin ayrılmaz parçalarından biridir ve birden fazla fonksiyonu vardır. Yeni yetişen şairler için ilk aşamada öğrenme amacına hizmet eden nazire, sonraki süreçte benzerini yazma ve daha sonra da örnek alınan şiiri aşma çabasına dönüşür.²⁷Bunun yanında nazire aynı konuda farklı düşüncelerin ifade edilmesine hizmet edebilir. Sultan III.Mustafa'nın ayyarını mani efradını cami olan ve maksadı çok veciz anlatan kıt'ası üzerine aynı mülâhazanın diğer şairler tarafından farklı biçimlerde değerlendirildiğini görmekteyiz. Bu yönüyle fikrî bir münazara ortamı oluşmuş olur ki bahsi geçen şairlerin hepsinin aynı dönemde yaşamış olmaları bunun delilidir. Asrın bir sorgulama dönemi olduğu hatırlanacak olursa bu kıt'a üzerinden farklı bakış açılarının dile getirildiği görülecektir.

Yedi şiirin mihverindeki kelimeler düzen, hazele ve mübtezeldir. Hazele, Arapça hâzil, yani savaştan kaçan kelimesinin çoğuludur. Sözlüklerde alçaklar, denîler, bozgunlar, esâfil, kalleş, bayağı, reziller, namertler, yüzüzler, âdiler gibi anlamlar verilmektedir. Kelimenin köküne ve söz konusu şiirin manasına göre "*tehlîkeli ve sıkıntılı durumlarda arkadaşlarını bırakıp kaçan kimse, kalleş, alçak*"²⁸ şeklinde yorumlanabilir. Mübtezel ise değersiz, bayağı, aşağılık, itibarsız, kepaze anlamlarında kullanılmaktadır.²⁹ Düzen ve nizamın bozulmasında hazele ve mübtezellerin büyük rolü olsa gerek.

Koca Ragıp Paşa (1698-1762)

Defterhane katiplerinden Mehmed Şevki Efendinin oğludur.³⁰İstanbul'da dünyaya geldi. Üstün yeteneğiyle kısa sürede yükselerek çeşitli idari görevlerde bulundu. 1744'te vezirlik ve Mısır valiliğine terfi etti. Rakka ve Halep valiliklerinden sonra 1756'da sadrazamlığa getirildi. Döneminde dışarda barış ve huzur hakimken içerde önemli işler yaptı. Evi zamanın şair ve yazarları için vazgeçilmez mekanlardan biri olmuştur. Divanı³¹ hacimli olmasa da şiirleri güzeldir. Gibb, onu Nâbî ile kıyaslarken "*Nâbî'deki çok yönlülük elbette onda yoktur fakat hayatla ilgili olarak söylediği şeyler daha özli ve dolambaçsızdır*" der.³²İlmen ve siyaseten insan-ı kamildir.³³Başarılı devlet adamlığı yanında şiir sanatında da devrin önde gelen üstatlarındanır.³⁴Cihangîr'in kıt'asına yazdığı nazire şöyledir:

Niceler almada kâmin bu cihânda tîz ele
Feleğin devri mutâbık yine bezm-i ezele
Sanma ey dil ki sa'âdet bula bir dem hazele

²⁷Nazire ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, s.70-80, Ankara 2008; Cemal Kurnaz *Osmanlı Şair Okulu*, Birleşik Yayınları, s.32-60, Ankara 2007.

²⁸İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınları, s.609, Ankara 2009.

²⁹Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmânî*, s. 638; İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s.1229, 2221; Mehmet Kanar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.1531; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s.350, 702; İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 609, 1155.

³⁰Haluk İpekten, vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s.361, Ankara 1988.

³¹Koca Ragıp Paşa Divanı, Hüseyin Yorulmaz tarafından Yüksek Lisans tezi ve Ömer Demirbağ tarafından Doktora tezi olarak hazırlanmıştır.

³²E.J.Wilkinson Gibb, () *Osmanlı Şiiri Tarihi III-V*, (Çev. Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yayınları, s.332-333, Ankara 1999.

³³Mehmed Süreyyâ (Sicill-i Osmânî veya Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye, C.II, s.396, Sebil Yayınevi, İstanbul 1996.

³⁴Şentürk ve Kartal, s.505.

Virdi Hallâk-ı cihân mübtezeli mübtezele

18.yüzyılda birçok idari görev ve vezirliğin yanında en uzun sadrazamlık süresine sahip olan gün görmüş Koca Ragıp Paşa padişahın kıt'asına nezaketle ve bilgece yaklaşır. "Evet, görünürde çoğu kimse dünyadan çabucak kâm almada, felek ezel bezmine uygun dönüyor; ey gönül, alçakların bir an bile mutluluk göreceklerini zannetme, çünkü Yaradan aşağılık kimseleri yine aşağılık kimselere denk düşürür." Koca Ragıp Paşa naziresinde padişaha bir teselli verme edasındadır. Aslında olup biten her şey dünyanın haline uygundur. Nitekim insanlar davranışlarıyla birbirinden ayrışacaktır. Dolayısıyla kötülük yapan, kötü yolu tutan kendine etmiş olur. Dünyanın geçici mutluluklarına kanmamak gerekir. Allah imhal eder, ihmal etmez yani mehil verir ama sonunda hesabı çabucak görürerir. Zalim Allah'ın kılıcıdır, onunla intikam alır; sonra döner zalimden intikam alır. Bu yüzden üzölmeye gerek yoktur şeklinde değerlendirilebilir. Ragıp Paşa'nın ifadelerinde derin bir iman ve inanç bütönlüğü vardır. Dinsizin hakkından imansız gelir sözü gereği hazele ve mübtezellerin birbirlerine ceza olarak verildiğini işaret etmektedir. Ragıp Paşa'nın kıt'ası mü'mince bir teselli olarak göröülebilir.

İsameddîn Efendi (ö.1788)

Ebu'l-İsmet Mustafa İsameddîn Efendi Üsküdarlıdır. Devrin önemli ve erdemli kadılarından biri olup Nakşibendi tarikatına bağlıdır. 1788 yılında Üsküdar'da vefat etmiştir. Şerh ve tercüme olmak üzere eserleri vardır.³⁵İsameddîn Efendi'nin Cihangîr'in kıt'asına yazdığı nazire şudur:

Devr-i 'âlem bu siyâk üzere muvâfık ezele
Bu sipihre işini uyduramaz bir hazele
Mübtezellere kalursa işimiz gelmez ele
Yine erbâb-ı sa'âdetle meger kim düzele

Dönemin âdil kadılarından biri olan İsameddîn Efendi kıt'asında, "dünyanın hali ezel bezmine uygundur, bu felek hiçbir alçağın dileğine göre dönmez, aşağılık kimselerden kim bir hayır görmüş, nizam olacaksa yine ehil kimselerin eliyle olacaktır" demektedir. Aslında İsameddîn Efendi de Koca Ragıp Paşa gibi kader-kaza bağlamında bir yaklaşımla soruna eğilir. Ondan ayrılan yönü ne olursa olsun meydanın mübtezellere bırakılmaması gerektiğini ifade etmesidir. Bu bakımdan İsameddîn Efendi daha ümitli bir yaklaşım sergiler. Alçaklardan bir hayır gelmeyeceği, yine hamiyet ehlinin işe el atması gerektiği, nizamın tekrar tesisi mümkün olacaksa saadet ehlinin çabasıyla gerçekleşeceği vurgulanır. Dolayısıyla İsamedd'n Efendi'nin kıt'ası bir gayret çağırısı olarak okunabilir. Padişaha mini bir şerh düşmüştür.

Mehmed Hâkî Efendi (ö.1758)

Mehmed Hâkî Efendi³⁶, Kilislidir. Hâcegandan, defterdar mektupçusudur. 1758 yılında vefat etmiştir. Sadrazam Koca Ragıp Paşa'ya bir kıt'a³⁷ vermiştir ve 1748 yılında yapılan defterhane binası için bir tarih³⁸ söylemiştir.³⁹Yetenekli bir şairdir.⁴⁰Hâkî, Sultan III.Mustafa'nın kıt'asına iki nazire yazmıştır. Diğerleri içinde en keskin söyleyiş ona aittir:

³⁵Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Bizim Büro Yayınları, s.396, Ankara 2000.

³⁶Mehmed Hâkî Efendi hakkında kaynaklardaki bilgiler çelişkilidir. Sicill-i Osmanî'de İsfahanlı olduğu ve 1766'da vefat ettiği söylenmektedir (Mehmed Süreyya, s.290). Tuhfe-i Nailî'de İsfahanlı ise de Ruhâlî diye meşhur olduğu Sicil'de yazılıdır, Mecelle'de Ruhâlî diyor, kaydı vardır (Mehmet Nâil Tuman, Tuhfe-i Nailî, Bizim Büro Yayınları, s.329, Ankara 2001). Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nde ise iki tane Hâkî maddesi vardır. Birincisinin Urfa'da doğduğu ve 1757-58'te vefat ettiği, diğerinin ise 1758-59 yılında vefat eden hâcegân şairi olduğu kayıtlıdır (İpekten vd., s.171). Kanaatimizce her iki madde aynı kişiden bahsetmektedir. Hâkî, 1758'de vefat eden Mehmed Hâkî Efendi olmalıdır.

³⁷Bu kıt'a:

Kerem mukâta'asın gerçi fevt-i hâtemden
Kalup mezâdda bir kimse olmayup taleb
Kimin nukûd-ı 'atâyâsı var anı alacak
Meger cenâb-ı sadâret-pehâh ola râgîb (Tuman, s.328).

³⁸Bu tarih, "Ketebe koysa sezâ Sultan Mahmûd" şeklindedir (Mehmed Süreyya, s.290).

³⁹Tuman, s.328.

Bende ol sıdk [u] muhabbetle Hakîm-i ezele
Olamaz mazhar-ı tevîk-i 'inâyet hazele
Sakinup devlete basdırma ayak mübtezele
Sözümü tut anun üstine kapuyı rezele⁴¹

“Ezel sultanı Allah’a muhabbet ve sadakatle kul ol, çünkü alçak kimseler Allah’ın yardımına mazhar olamaz, bu yüzden onların devlet kapısına ayak basmalarına izin verme, sözümü tut kapıyı üzerlerine kilitle.” Mehmed Hâkî Efendi’nin daha cesur ve hakim bir edayla meseleye eğildiğini görüyoruz. Öncelikle kullukta kusur edilmeyecektir çünkü Allah’ın inayeti ancak doğru olanlardır. İkinci olarak da mübtezellere devlet kapısında yer verilmeyecek, üzerlerine kapılar kapatılacaktır. Aslında Mehmed Hâkî Efendi’nin söylediği, problemin ana kaynağından çözümdür. Ehil olmayana iş tevdi edilmeyecektir. Ne var ki bunu padişah dahil kimse başaramamaktadır. Dolayısıyla teklif pratikte mümkün olmayan fakat doğru bir sözdür. Burada padişaha yapması gereken özlü bir şekilde tavsiye edilmekte, üstü kapalı dik durması ima edilmektedir.

Yüz sürüp ağlayagör pâdşeh-i Lem-yezel’e
Matlabın böyle tehî gezmek ile girmez ele
Basmasun dirsene eger devlete pâyn hazele
Yüz virüp eyleme ihsân u kerem mübtezele

“Bâkî olan Allah’a yönelip yakarışa geç, yoksa böyle yalnız gezmekle maksadına ulaşamazsın, eğer devlete aşağılık kimseler ayak basmasın diyorsan, mübtezellere yüz verip iyilik yapmaktan vazgeç.” Mehmed Hâkî Efendi’nin bu naziresi diğerleri içinde en keskin ifadeleri taşımaktadır. Doğrudan padişaha yöneltilen sözler eleştiri sınırlarını aşacak boyuttadır. İlk olarak diğerlerinde olduğu gibi önce kul olmak ve Hakk’ın huzurunda gereğince durmak vurgulanır. Tehî gezmeyi boş boş gezmek veya yalnız gezmek olarak anlayabiliriz. Bu büyük işleri yalnız başına çözümsün Allah’a dayan veya gayret göstermeden bir sonuca varamazsın şeklinde yorumlayabiliriz. Fakat asıl önemlisi bu sözlerle padişahın uygulamalarını eleştirmektedir. Mealen hazele ve mübtezellerden şikayet eden sensin ama onlara ihsan ve kerem de bulunan da sensin, diyerek aradaki çelişkiye işaret etmektedir. Mehmed Hâkî Efendi çözüm için daha dirayetli ve ümitli bir bakış açısına sahiptir. İşlerin düzeleceğine inanır. Ancak düzeltmek isteyenlerin tutarlı davranması gerekmektedir.

Süleyman Dâniş Efendi (ö.1774-75)

Enderunlu Süleyman Dâniş⁴² Efendi, Enderun’da yetişmiş ve orada hocalık yapmıştır. Çeşitli katiplik görevlerinde bulunmuş kalyon katibi iken 1774-75’te vefat etmiştir. Divan⁴³ sahibi bir şairdir.⁴⁴Sultan III.Mustafa’ya yazdığı nazire aşağıdaki gibidir:

Dil virüp şevk ile dört kaşlı bir âfet güzele
Geh rubâ’î diyelüm gâhî bakalum gazele
Re’y-i tedbîr idemez levh-i kazâyı tagyîr
Rabt-ı kalb eyle hemân hükm-i Hakîm-i ezele

“Şevk ile dört kaşlı bir güzele gönül verelim, ardından bazen rubai bazen gazel söyleyelim, tedbir alsan da kazayı engelleyemezsin, o halde gönlünü hemen Allah’ın hükmüne bağlamalısın.” Diğer nazireler içinde belki de en teslimiyetçi yaklaşım Dâniş Efendi’de görülmektedir. Kaderde olan başa gelir, kader hükmünü icra eder, bundan kaçış yoktur. Bu yüzden kendine bak, gönlüne bak ve Allah’ın hükmüne boyun ey, demektedir. Bu bakış açısı

⁴⁰Mehmed Süreyya, s.290.

⁴¹Reze, kapı kanatlarını söğeye bağlayan ve menteşe yerini tutan demir çengel, kapıyı kapalı tutmaya yarayan, içerden ve dışarıdan kullanılan demirden zenberek demektir (Parlatır, s.1409).

⁴²Tuhfe-i Naili’de Dâniş veya Tayfur olarak geçmektedir (Tuman, s.298).

⁴³Dâniş Divanı, Hamdi Birgören tarafından Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Hamdi BİRGÖREN, Dâniş Divanı İnceleme-Metin, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.

⁴⁴Tuman, s.298; İpekten vd., s.96; Mehmed Süreyya, s.353; Birgören, s.3-6,8.

yapılacak bir şey olmadığı, dönemin ahirzaman olduğu, işimizin Allah'a kaldığı düşüncesinin yansımalarıdır.

Hıfzızâde Hafız Mehmed Efendi (ö.1775)

Hıfzızâde Hafız Mehmed Efendi hakkındaki bilgiler kısıtlıdır. Diyarbakırlı olduğu ve Yuşa Tepesi'ndeki cami için bir tarih⁴⁵ söylediği rivayet edilmektedir. Padişahın kıt'asına naziresi şöyledir:

Herkesin ed'ayesi Hazret-i Hayy-ı ezele
Himmet-i dâver-i mümtâz ile 'âlem düzele
Hazele nâ'il olur devleti_alur tîz ele
Bu fenâ mansıbidur ki virilür mübtezele

"Herkesin duası ebedî olan Allah'adır, adaletli padişahımızın himmetiyle âlem düzelsin diye; alçaklar devleti ele geçirmekte acelecidir, ne de olsa gelip geçici olan makamlar değersiz kişilere verilir." Hıfzızâde Hafız Mehmed Efendi naziresinde diğerlerine göre daha mutedil bir yol izler. Allah'a dua etmeli, padişaha güvenmeli, dünyada elde edilen gelip geçici mevkilere itibar etmemelidir. Hıfzızâde Hafız Mehmed Efendi ikinci mısradaki padişaha düşen sorumluluğu hatırlatmakta ve gayret iması yapmaktadır.

Sonuç

Sultan III.Mustafa'nın kıt'ası Osmanlı Devleti'nin parlayan güneşinin batmak üzere olduğunun ibretlik bir belgesidir. Dünyanın çivisi çıkmış, zaman ahirzamandır. Tehlikenin farkına varanlar bozulan nizamı tekrar kurma çabası içine girmişlerdir fakat onların gayretleri de durumu değiştirmeye yetmemiştir. Kötü gidişe çareler aranırken herkes padişahlık makamından bir şeyler beklemiş, padişahlar ise çaresizlik içinde kıvrınmıştır.

Koca Ragıp Paşa padişahla benzer düşünceleri paylaşmakla beraber teselli edasındadır. Onun söyledikleri, dünyanın düzeni böyle elden ne gelir, manasında anlaşılabilir. Daniş Efendi ise ahirzaman olduğunu hatırlatır. İsameddin Efendi meseleye kader-kaza bağlamında yaklaşır fakat çözüm için gayret ehlinin işe el atması gerektiğini vurgular. Hıfzızâde Mehmed Efendi de padişahın çabasıyla işlerin yoluna gireceğini söyler. Hâki idarenin alçaklardan temizlenmesi gerektiğini açıkça dile getirir, padişahın daha direyetli olmasını ister. Bu şiirler aynı zamanda dönem şairlerinin olaylara duyarsız kalmadıklarının bir göstergesidir.

Sultan III.Mustafa 1757'de tahta çıkmıştır. Kendisine nazire yazan Hâkî 1758 yılında vefat etmiştir. Mecmuanın tertip tarihi ise 1760'tır. Bu durumda Sultan III.Mustafa bu kıt'ayı padişahlığının ilk yılında yazmış olmalıdır. İsmi geçen şairler sultanın çağdaşı olmakla beraber nazirelerin de III.Mustafa'nın saltanatının ilk bir iki yılında yazıldığı anlaşılmaktadır.

Tarihi perspektifte olayları sebep-sonuç ilişkisi içinde irdelerken insan faktörü ve onun hissettiklerini göremeyiz. Bu açıdan belki de devrin psikolojisini anlamaya çalışırken çoğunlukla uç bir örnek olarak III.Mustafa'nın kıt'asını naklederiz. Çünkü söyledikleri bize sözün bittiği yer gibi gelir. Bu kıt'a buhranlı dönemlerden geçerken padişahın içinde bulunduğu ruh halini bize en insanî şekilde yansıtan bir şiirdir. Dolayısıyla burada önemli olan sultan olarak söyleyemediği veya söyleyemeyeceği gerçeği şair kimliği arkasında ifade edebilmesidir.

Elimizdeki yedi kıt'a Osmanlı toplumunda şiir ve şairin yerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Özellikle bir münazara ortamı oluştururcasına devrin en mühim meselesini gayet ciddi bir şekilde irdeledikleri ve kendi düşüncelerini rahatça ifade ettikleri görülmektedir. Bu yönüyle şiir, toplumun önemli iletişim araçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahsi

⁴⁵Sadrazam Çelebizâde Mehmed Said Paşa (ö.1761) tarafından 1755 tarihinde Yuşa Tepesi'ne bir mescit yaptırılmıştır (www.yusacami.com, erişim tarihi:25.08.2013). Hıfzızâde'nin düşürdüğü tarih:

Ruhletinden ol târih-i hicriye kadar

İki bin üç yüz yigirmi sal iki mehdür tamâm (2320/2=1756) (Tuman, s.345-346).

geçen şiirler tarihi olayları anlamaya çalışırken edebî eserlerin de dikkate alınması gerektiği hakikatine iyi bir örnektir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Vefik Paşa (2000).*Lehçe-i Osmanî*, (Haz. Recep Toparlı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AYVERDİ, İlhan (2005).*Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- BİRGÖREN, Hamdi (2004).*Dâniş Divanı İnceleme-Metin*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara:Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bursalı Mehmed Tahir (2000).*Osmanlı Müellifleri*, Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- DEMİRBAÇ, Ömer (1999).*Koca Rağıp Paşa ve Divan-ı Rağıp*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2005).*Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- GIBB, E.J.Wilkinson (1999).*Osmanlı Şiiri Tarihi III-V*, (Çev. Ali Çavuşoğlu), Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÖNEL, Hüseyin (2013).*Ruşuklu Zarîfî Divanı*, Ankara:Grafiker Yayınları.
- İPEKTEN, Haluk vd. (1988).*Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara:Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- KANAR, Mehmet (2009).*Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul:Say Yayınları.
- Koçi Bey (1998).*Koçi Bey Risalesi*, (Haz. Yılmaz Kurt), Ankara: Akçağ yayınları.
- KORTANTAMER, Tunca (1984). "Nâbî'nin Osmanlı İmparatorluğunu Eleştirisi", İzmir:Tarih İncelemeleri Dergisi, S.II.
- KÖSOĞLU, Nevzat (1987).*Büyük Türk Klasikleri (Tarih)*, C.6, İstanbul:Ötüken-Söğüt Yayınları.
- KURNAZ, Cemal (1995). "Çağının Cesur Bir Tanığı: Bağdatlı Rûhî", İstanbul:Türk Kültürü Araştırmaları (Prof.Dr. Zeynep Korkmaz'a Armağan), XXXII/1-2.
- KURNAZ, Cemal (2007).*Osmanlı Şair Okulu*, Ankara: Birleşik Yayınları.
- KURNAZ, Cemal (2011). "Belge Redifler", *Divan Dünyası*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- LEVEND, Agâh Sırrı (2008).*Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara:Türk Tarih Kurumu.
- Mecmua* (1760). Türkçe Yazmalar R-6843, (Abdullah Kantamiri), Saraybosna: Gazi Hüseyin Bey Kütüphanesi.
- Mehmed Süreyyâ (1996).*Sicill-i Osmânî veya Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, C.II, İstanbul: Sebil Yayinevi.
- Mehmet Nâil Tuman (2001).*Tuhfe-i Nâilî*, Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- MENGİ, Mine (2000) *Divan Şiiri Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÖZTUNA, Yılmaz (1977).*Büyük Türkiye Tarihi*, C.VI, İstanbul: İrfan Matbaası, Ötüken Yayınevi.
- PARLATIR, İsmail (2009).*Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınları.
- ŞENTÜRK, A.Atilla ve Ahmet KARTAL (2010).*Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul:Dergah Yayınları.
- UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı (1988).*Osmanlı Tarihi*, C.IV/2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÜLGENER, Sabri F. (2006). *İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul: Derin Yayınları.
- www.yusacami.com, Erişim tarihi:25.08.2013.
- YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin (2012). "Uyanış ve Toparlanma Çabaları", *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, (Editör: Tufan Gündüz), Ankara:Grafiker Yayınları, s.355-460.
- YENİTERZİ, Emine (2000). "Divan Şiirinde Osmanlı Devletindeki Sosyal Ahlâkî ve İktisadî Çözülmenin Akisleri", SÜ Konya:Ulusal Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, Bildiriler, s. 361-377.
- YORULMAZ, Hüseyin (1989).*Koca Rağıp Paşa Divanı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul:İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.